

miştir. Eserin çeşitli baskıları vardır (Tahran 1286, 1300, 1303, 1323, 1341 ve 1380 [Ebû'l-Hasan-i Şa'rânî'nin hâşiyeleri ve Seyyid İbrâhîm Miyâne'î'nin tashihiyle birlikte]). 3. *Şerhu'l-esmâ'* (*Şerhu Du'â-i'l-Cevşeni'l-Kebîr*). Her biri Allah'ın isim ve sıfatlarından on tanesini ihtiva eden 100 bölümden ibaret uzunca bir me'sûr dua olan ve daha çok Şifler'ce ilgi gösterilen *Cevşenü'l-Kebîr*'e yazılan Arapça bir şerhtir. Birçok defa basılan eser (meselâ Tahran 1281, 1282, 1283, 1322, 1367) son olarak Necefkulî Habîbî'nin tahkikiyle yayımlanmıştır (Tahran 1993). 4. *Şerhu Du'â'i's-şabâh* (Tahran 1281, 1283, 1289). Arapça bir dua şerhi olan eser Necefkulî Habîbî tarafından tahkik edilmiştir (Tahran 1993). 5. *Şerh-i Meşnevî*. Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin eserinin zor anlaşılabilir bazı beyitlerine yazılan Farsça şerhtir (Tahran 1285, 1374 hş. [nşr. Mustafa Burûcîdî]). 6. *Hâşiyetü'l-Esfâr* (Tahran, ts.). Müellifin, Molla Sadrâ'nın *el-Esfârü'l-erbâ'a* adlı eserine yazdığı hâşiyelerden meydana gelir. 7. *Hâşiyetü's-Şevâhidü'r-rubûbiyye*. Yine Molla Sadrâ'ya ait *Şevâhidü'r-rubûbiyye* adlı esere yazılan hâşiyelerden ibarettir. 1286'da (1869) Tahran'da basılan eser, daha sonra Seyyid Celâleddin Âştîyânî tarafından Molla Sadrâ'nın *Şevâhidü'r-rubûbiyye*'sinin sonunda yeniden neşredilmiştir (Tahran 1346 hş., 1360 hş., s. 381-824). 8. *Hâşiyetü'l-Mebde' ve'l-me'âd* (Tahran 1314). Molla Sadrâ'nın *el-Mebde' ve'l-me'âd* adlı eserinin hâşiyesidir. 9. *Hâşiyetü Mefâtihü'l-ğayb*. Molla Sadrâ'nın *Mefâtihü'l-ğayb*'inin hâşiyesidir (Tahran 1284, Tahran, ts.). 10. *Şerhu'n-Nebrâs fî esrârî'l-esâs*. Kendi eseri olan fıkha dair *Nebrâsü'l-hüdâ* adlı eserin şerhidir (Tahran 1371). 11. *Dîvân-ı Gâzeliyyât* (İsfahan, ts., nşr. Muhammed Rızâ Dâî-yi Cevâd; Tahran 1299-1300, 1316 hş.). Sebzevârî'nin Farsça yazdığı şiirlerinden meydana gelmektedir.

Bunların dışında Hâdî-i Sebzevârî'nin *el-Le'âlî'l-muntazama fi'l-manâhik*, *Hidâyetü't-tâlibîn*, *el-Muḥâkemât ve'l-mukâvemât*, *Risâle der İştirâk-i Vücûd ve Şifât-ı İlâhiyye*, *Şerḥ-i Hadîs-i 'Alevî* gibi on yedi risâlesi Seyyid Celâleddin Âştîyânî tarafından tahkik edilerek yayımlanmıştır (Tahran 1360 hş./1981, 1370 hş.).

Hâdî-i Sebzevârî hakkında yapılan araştırmalar arasında Murtazâ Müderrisî Çehârdehî, T. Izutsu, Celâleddin Âş-

tiyânî ve Gulâm Hüseyin Rızâ'nın çalışmaları zikredilebilir (bk. bibl.).

BİBLİYOGRAFYA :

Hâdî-i Sebzevârî, *Şerḥu Gureri'l-ferâ'id* (nşr. Mehdi Muhakkik - T. Izutsu), Tahran 1369 hş./1991, s. 42-57, 72-73, ayrıca bk. Mehdi Muhakkik'ın İngilizce önsözü, s. 3-7; a.mlf., *Hidâyetü't-tâlibîn* (Seyyid Celâleddin Âştîyânî, *Mecmû'a-i Resâ'il-i Feylesûfi-î Kebîr Hâc Mollâ Hâdî-i Sebzevârî* içinde), Tahran 1360 hş./1981, s. 175-291, ayrıca bk. nâşirin girişi, s. 1-172; Muhammed Hasan Han, *Matla'u's-şems*, Tahran 1362-63 hş., II, 688-689; III, 983-992; Muhammed İkbâl, *The Development of Metaphysics in Persia*, London 1908, s. 175; C. de Gobineau, *Les religions et les philosophies dans l'Asie centrale*, Paris 1923, s. 113-116; Serkis, *Mu'cem*, s. 1000-1001; Brockelmann, *GAL Suppl.*, II, 588, 589, 832-833; Browne, *LHP*, IV, 436-437; a.mlf., *A Year Amongst the Persians*, London 1950, s. 143-158; Murtazâ Müderrisî Çehârdehî, *Zindegî ve Felsefe-i Hâc Mollâ Hâdî-i Sebzevârî*, Tahran 1334 hş./1955, s. 12-32, 53-74; a.mlf., *Târîḥ-i Felâsife-i İslâm*, Tahran 1362 hş., II, 131-186; Hânâbâ, *Fihrist-i Kitâbhâ-yi Çâpî-i 'Arabî*, Tahran 1344 hş., s. 194, 272, 285, 293, 299, 540, 547, 566-568, 764; a.mlf., *Fihrist*, I, 284-285; II, 2263-2264, 1709; III, 3251, 3255; Menûçîhr Sadûkî-i Sühâ, *Târîḥ-i Hükemâ' ve 'Urefâ-i Mute'ah-hîrîn-i Sadrü'l-Müte'ellihîn*, Tahran 1359 hş./1980, s. 109-155; Seyyed Hossein Nasr, "Renaissance in Iran: Haji Mullâ Hâdî Sabziwârî", *A History of Muslim Philosophy* (ed. M. M. Sharif), Karachi 1983, II, 1543-1556; a.mlf., "Hacı Molla Hâdî-i Sebzevârî" (trc. Yusuf Ziya Cömert), a.e.: *İslâm Düşüncesî Tarihi*, İstanbul 1991, s. 331-343; A'yânü's-Şi'a, Beyrut 1987, s. 622-630; Mehdi Bârdâd, *Şerḥ-i Hâl-i Ricâl-i İrân der Kârn-i 12 ve 13 ve 14 Hicrî*, Tahran 1371 hş., I, 143-144; II, 152; VI, 91, 172-173, 240, 294; Gulâm Hüseyin Rızâ, *Hakîm-i Sebzevârî, Zindegî, Âşâr, Felsefe*, Tahran 1371 hş., s. 34-74; J. Cooper, "Rûmî and Hikmat: Towards a Reading of Sabziwârî's Commentary on the Mathnawî", *Classical Persian Sufism: from Its Origins to Rumi* (ed. L. Lewisoohn), London 1993, s. 409-433; Abdürrefî' Hakîkat, *Târîḥ-i 'Ulûm u Felsefe-i İrânî ez Câmâsb-ı Hakîm tâ Hakîm-i Sebzevârî*, Tahran 1372 hş., s. 829-843; T. Izutsu, *İslâm'da Varlık Düşüncesî* (trc. İbrahim Kalın), İstanbul 1995, s. 89-209; Tebrîzî, *Reyhânetü'l-edeb*, II, 422-427; Mahmûd Anberânî, "Âşâr u Efkâr-ı Hakîm-i Sebzevârî", *Mecelle-i Keyhân-i Endîşe*, sy. 36, Tahran 1370, s. 111-129; Cl. Huart, "Hâdî Sebzevârî", *IA*, V/1, s. 43; a.mlf., "Hâdî Sabzawârî", *El*, III, 188-189; A. J. Newman, "Sabzawârî", *EP* (İng.), VIII, 695.

KEITH HITCHINS

HÂDÎ-İ ŞİRVÂNÎ

(bk. MEHMED HÂDÎ).

HADİCE

(bk. HATİCE).

HADİD SÜRESİ

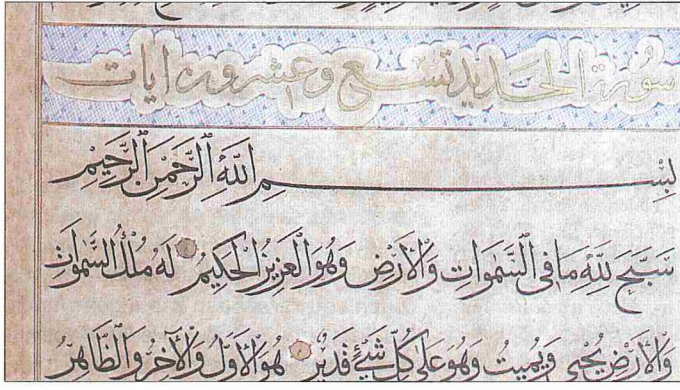
(سورة الحديد)

Kur'ân-ı Kerim'in
elli yedinci sûresi.

Mekke'de nâzil olduğu yolunda bazı rivayetler varsa da İbn Abbas'tan gelen birçok rivayette sûrenin Medine'de indiği bildirilmiş ve bu husus müfessirlerin büyük çoğunluğu tarafından kabul görmüştür. İbn Atıyye el-Endelüsî, Hadîd sûresinin sadece başlangıç kısmının üslûp ve muhteva bakımından Mekki sûrelere benzediğini ifade etmiştir. Onuncu âyetle, sonlara doğru yer alan ve Hıristiyanlık'taki ruhban sınıfının teşekkül şekline dikkat çeken âyetler ise tamamıyla Medenî sûrelere benzer. Bu sebeple Süyûtî, sûrenin Mekki olduğunu söyleyenlerin bile son âyetleri Medenî saydıklarını belirtir (*el-İtkân*, I, 12). Bezzâr, Taberânî, Ahmed b. Hüseyin el-Beyhakî ve Ebû'l-Kâsım İbn Asâkir gibi müelliflerin kaydettikleri bir rivayete göre Hz. Ömer kız kardeşinin yanına gittiği zaman üzerinde Hadîd sûresinin ilk âyetlerinin yazılı olduğu bir sahife görmüş, "Allah'a ve Resûlü'ne iman ediniz... İçinizden iman edip infakta bulunanlara büyük ecir vardır" (âyet 7) meâlindeki âyeti okuyunca iman etmiştir. Fakat Âlûsî, Hz. Ömer'in İslâmiyet'e girmesine sebep olan sahifenin üzerinde Tâhâ sûresinin yazılı olduğuna dair kuvvetli bilgiler bulunduğunu hatırlatarak yukarıdaki rivayetin zayıf kabul edildiğini söyler (*Rûḥu'l-me'ânî*, XIV, 164). Konuyla ilgili görüş ve rivayetler topluca değerlendirildiğinde Hadîd sûresinin ilk dokuz âyetinin Mekke döneminde, diğer âyetlerinin ise Medine yıllarında ve Mekke'nin fethinden sonra nâzil olduğu sonucuna varılabilir. Âyet sayısı yirmi dokuz olan sûrenin fâsılası (ب، د، ر، ز، م، ن) harfleridir. Adını 25. âyette geçen ve "demir" anlamına gelen hadîd kelimesinden alır. Tesbihle başladıkları için "Müsebbihât" denilen beş sûrenin ilkidir (diğerleri Haşr, Saf, Cum'a ve Tegâbün sûreleridir).

Allah'ın bazı sıfatları, özellikle ilim ve kudretinin delilleri, iman etmenin, infak ve ihşanda bulunmanın gerekliliği, âhiretteki durumları bakımından müminlerle münafıkların karşılaştırılması, dünya hayatının anlamı, Hıristiyanlık'taki ruhbanlık uygulaması Hadîd sûresinin başlıca konularını teşkil eder.

Bir önceki sûrenin son âyetinde yer alan, "Rabbinin yüce ismini tenzihle an" emrinin açıklaması mahiyetinde olmak

Hadid süresinin muhakkak hattıyla yazılmış ilk âyetleri (Süleymaniye Ktp., Ayasofya, nr. 1)

üzere göklerde ve yeryüzünde ne varsa hepsinin Allah'ı tesbih ettiğini bildiren âyetle başlayan sürenin ilk bölümünde Allah'ın görünen ve görünmeyen âlemlerdeki hükümrانlığının büyüklüğü, kudretinin ve ilminin genişliği dile getirildikten sonra insanlar kendilerini imana davet eden, aydınlığa çıkarmak isteyen Peygamber'e inanmaya çağırılır. Dünya malının emanet olduğuna işaret edilerek infakın gerekliliği üzerinde durulur. Bu arada Mekke fethinden (daha zayıf bir görüşe göre Hudeybiye Antlaşması'ndan) önce infak ve cihad gibi faaliyetlerde bulunanların fetihten sonra bu hayırları yapanlardan daha üstün olduğu, her hâlükârda Allah rızası için iyilik edenlerin daha fazlası ile ödüllendirileceği bildirilir.

İkinci kısımda (12-19), samimiyetle inanan erkek ve kadın müminlerin âhirette elde edecekleri kazanç ve mükâfatlara dikkat çekilir; buna karşılık dil ucuyla "inandık" demekle birlikte şeytanın aldatmasına kapılıp şüpheler içinde boğulan ve müslümanların bir felâkete uğramalarını dört gözle bekleyen erkek ve kadın münafıkların âhiretteki acıklı durumları tasvir edilir. Allah yolunda infak etmenin O'na güzel bir borç (karz-ı hasen) vermek gibi olduğu vurgulanır ve bunun imandaki ihlâs ve samimiyeti ortaya koyduğu belirtilir.

Konusuna uygun olarak etkileyici bir üslûbun hâkim olduğu üçüncü bölümde (20-24) dünya hayatının geçici ve aldatıcı olduğu, bu sebeple Allah'ın mağfiretini ve cennetini kazandıracak işlerde yarışmanın icap ettiği anlatıldıktan sonra her şeyin Allah'tan geldiği, dolayısıyla insanların kaybettiklerine üzülmemeleri, elde ettikleriyle de şımarmamaları gerektiği ifade edilir.

Sürenin son bölümünde (25-29) insanların adaleti yaşatabilmeleri için Allah'ın peygamberlerle kitaplar gönderdiği belirtilir; ayrıca hem güç sembolü olan hem

de insanlara çeşitli faydalar sağlayan demirin de bir nimet olarak yaratıldığından söz edilir. Âyetin üslûbundan, Allah'ın dine ve peygamberlerine yardım eden, hak ve adaleti ayakta tutmak isteyenlerin bu gayelerini gerçekleştirebilmek için demirle sembolize edilen maddî güce ve siyasî otoriteye sahip olmaları gerektiği anlaşılmaktadır. Sonraki âyetlerde Hz. Nûh'un, İbrâhim'in ve diğer peygamberlerin gönderilişine işaret edilmekte; özellikle Hz. İsa'nın ve ona bağlananların şefkat ve merhameti temsil ettikleri, bunun yanında bir de ruhbanlık icat ettikleri halde buna hakıyla riayet etmedikleri bildirilmektedir. Süre, müslümanlardan, ilâhî emirlere uyup imanda sebat göstermelerini isteyen, böyle yaptıkları takdirde Allah'ın kendilerine yardım edeceğini ve yollarını aydınlatacağını müjdeleyen, ilâhî lutuf ve ikrama müslümanların Ehl-i kitap'tan daha çok lâyık olduğuna işaret eden âyetlerle sona erer.

Hadid süresinden itibaren beşi tesbihle başlayan on süre Medine'de nâzil olan son sûrelerdir. Daha önce inen sûreleri tamamlayıcı nitelikteki bu sûreler iman ve ahlâkla ilgili son bilgileri, son öğütleri ihtiva eder. Bunlarda doğru bilginin, sağlam iman ve tutarlı davranışın ne olduğu anlatılır.

Sürenin fazileti hakkında İrbâd b. Sâriye'den şöyle bir hadis rivayet edilmiştir: "Hz. Peygamber yatıp uyumadan önce Müsebbihât'ı okur ve bunlarda bin âyetten daha faziletli bir âyetin bulunduğunu söylerdi" (Müsned, IV, 128; Ebû Dâvûd, "Edeb", 97; Tirmizî, "Fezâ'ilü'l-Kur'ân", 21, "Da'avât", 22). Übey b. Kâ'b'dan rivayet edilen ve bazı tefsirlerde yer alan (meselâ bk. Zemahşerî, IV, 70; Beyzâvî, II, 501), Hadid süresini okuyan kimsenin Allah'a ve peygamberlerine inananlardan sayılacağını bildiren hadis mevzû olduğu kabul edilmiştir (İbnü'l-Cevzî, I, 239-241; Zerkeşî, I, 432).

BİBLİYOGRAFYA :

Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, "hdd" md.; *Müsned*, IV, 128; Ebû Dâvûd, "Edeb", 97; Tirmizî, "Fezâ'ilü'l-Kur'ân", 21, "Da'avât", 22; Zemahşerî, *el-Keşşâf* (Beyrut), IV, 70; İbnü'l-Cevzî, *el-Mevzû'ât* (nşr. Abdurrahman M. Osman), Medine 1386/1966, I, 239-241; Beyzâvî, *Ervârü't-tenzil*, İstanbul 1303, II, 501; İbn Kesir, *Tefsirü'l-Kur'ân*, VIII, 30; Zerkeşî, *el-Burhân*, I, 432; Firûzâbâdî, *Beşâr'ir* (nşr. M. Ali en-Necâr), Beyrut, ts. (el-Mektebetü'l-İlmiyye), I, 453-455; İbn Hacer, *el-Kâfi's-şâf* (Zemahşerî, *el-Keşşâf* [Beyrut] içinde), IV, 164; Süyûtî, *ed-Dürrü'l-mensûr*, Beyrut 1403/1983, VIII, 46; a.mlf., *el-İtkân*, Kahire 1381/1961, I, 12; a.mlf., *Esbâbü'n-nüzûl*, Kahire 1986, s. 190-191; Abdürrezzak b. Ahmed el-Kâşânî, *Te'vilât* (trc. Ankara-ı İsmail Efendi), Ankara 1987, III, 154-161; Âlûsî, *Rûhu'l-me'ânî*, Beyrut 1408, XIV, 164-195; Elmalılı, *Hak Dini*, VI, 4728-4771; Ömer Rıza Doğrul, *Tanrı Buyruğu*, İstanbul 1947, II, 831-837; Abdullah Mahmûd Şehhâte, *Ehdâfû külli sûretin ve ma'şâidühâ fi'l-Kur'ânî'l-Kerim*, Kahire 1980, II, 205-212; Mevdûdî, *Tefhîmü'l-Kur'ân* (trc. Muhammed Han Kayanî v.dğr.), İstanbul 1987, IV, 105-138; Muhammed Ali es-Sâbûnî, *Safvetü't-tefâsîr* (trc. Sadreddin Gümüş-Nedim Yılmaz), İstanbul 1992, VI, 315-340.

EMİN IŞIK

HADİDİ

(حدیدی)

(ö. 937/1530-31'den sonra)

Osmanlı tarihçisi, şair.

Asıl adı belli olmayıp Hadîdî mahlası ile şöret kazanmıştır. Hakkında bilgi veren şuarâ tezkireleriyle öteki kaynakların yanı sıra kendisi de eserinde sadece Hadîdî mahlasını zikreder. Hadîdî'nin bu mahlası bazı kaynaklara göre baba mesleğinin, bazılarında göre ise kendi sanatının demircilik olmasına dayanır. Hayatıyla ilgili bilgiler az ve yetersizdir. Eserindeki bir ifadede II. Bayezid devrini (1481-1512) idrak ettiği anlaşılmaktadır. Yine kendi ifadesine göre ataları, Süleyman Paşa'nın maiyetinde Rumeli'ye ilk gençler arasında bulunmuş, Keşan ve Ferecik'in fethine katılmışlardır. Kendisi de Ferecik'te doğmuştur.

Hadîdî'nin 906'da (1500-1501) Süleyman Paşa Camii'nin minaresindeki kitâbeyi kaleme aldığı ve 1516'da Süleyman Paşa vakıflarının nâzırı olduğu bilinmektedir (BA, TD, nr. 77, s. 442). Ölüm tarihi ise belli değildir. Kafzâde Fâizî'ye (*Zübde-tü'l-eş'âr*, vr. 36^b) ve muhtemelen ondan nakilde bulunan Riyâzî'ye göre (*Tezkire*, vr. 137^b) Kanûnî Sultan Süleyman devrinin başlarında ölmüştür. Şairin, eserinin son taraflarında Sultan Süleyman'ın henüz çok genç, kendisinin ise çok yaşlı olduğu-